

KASS JÁNOS ZENEI ILLUSZTRÁCIÓI – KODÁLY ZOLTÁN HÁRY JÁNOS DALMŰVÉNEK ILLUSZTRÁCIÓ-SOROZATÁVAL

Kass János széles műveltségi, irodalmi és zenei élményeitől inspiráltan számtalan illusztrációt alkotott. Jelen írásomban – a méltán híressé vált Kékszakáll illusztráció-sorozata² után folytatólagosan – az újító művészt és az illusztrátort is bemutatva továbbra is zenei illusztrációit emelem ki, köztük Kodály Zoltán *Háry János kalandozásai Nagyabonytól a Burgvárig* (1926) c. daljátékához készült tíz darabos, a népies hagyományokra építő illusztráció-sorozatának néhány képét is. Majd tanulmány-sorozatomban a *Parlando* következő folyóiratszámában megjelenő, „*A Psalmus Hungaricus a magyar képzőművészetben*” írásommal zárom, emlékezve a 140 éve született Kodály Zoltánra. E három írásom összefüggésrendszerében ugyanakkor láthatóvá válik Kass János – igen különböző formai, stiláris jellemzőkkel bíró – zenei illusztráció-sorozatainak kivételessége is. A grafikus nemcsak értelmezi az illusztrált zenei alkotást, mint premédiumot, hanem egyéni látásmódjával egy olyan új, a vizuális médium jelrendszerébe helyezett eredeti műalkotást alkot, mely autonóm, azonban mégis teljes összhangban van az illusztrált zenei alkotással. Miáltal illusztrációi a befogadó zenemű-értelmezését is gazdagítják, ugyanakkor egy szuverén, vizuális műalkotás élményét és újdonságát is nyújtják, terminológiámban „kettős létezésben.”

Kass Jánost elsősorban grafikusként tartják számon, azonban szobrászként is számottevő. Legnevesebb sorozata a *Fejek* (1971, 1973). A közel 60 plexiből és polisztirolból kiöntött, stilizált, egyforma *Fejek* Kass János több művéhez is mintegy nyersanyagként szolgáltak. Miként Faludy György recski költeményeinek, a *Börtönversek* c. kötetéhez készült illusztrációk esetében is. A *Fejek*: „felékesítve a szenvedés stigmáival. Sorozatban gyártott fejek, megjelölve céltáblával, töviskoszorúval, börtönráccsal, Goya rémlátomásaival, a XX. század közhelyeivel (...) Faludy György verseihez az általam már korábban készített s a hetvenes évek óta szaporodó fejek sorából emeltem ki néhányat. E fejekkel követtem a verseket, mintegy kilométerköveket állítva a nyomtatott oldalak közé.

¹ Dr. habil. Máté Zsuzsanna esztéta és irodalmár, az SZTE JGYPK Művészeti Intézet Rajz - Művészettörténet Tanszék tanára.

² *Kékszakáll története a szó, a zene és a kép összefüggésrendszerében – Balázs Béla misztériumjátékának, Bartók Béla operájának és Kass János illusztráció-sorozatának összehasonlító értelmezése.* *Parlando*, 2022. 4. szám

Egyformák a fejek, csak a fájdalom attribútumai váltakoznak. A könnycsepp, a vérző száj, a tarkólövés, a szögesdrót: a céltáblaként használt, kiszolgáltatott, meggyötört és meggyalázott ember, emberiség egyezményes jelei! (...) Ezek a „fejek” tehát a tömeggyártás termékei. Maga a névtelen, szorongó, a jövőjét nem ismerő tömeg. Arctalan. A tömegnek nincs arca!” – írja Kass János.³

Kass János: *Fejek* (1974, polisztirol)

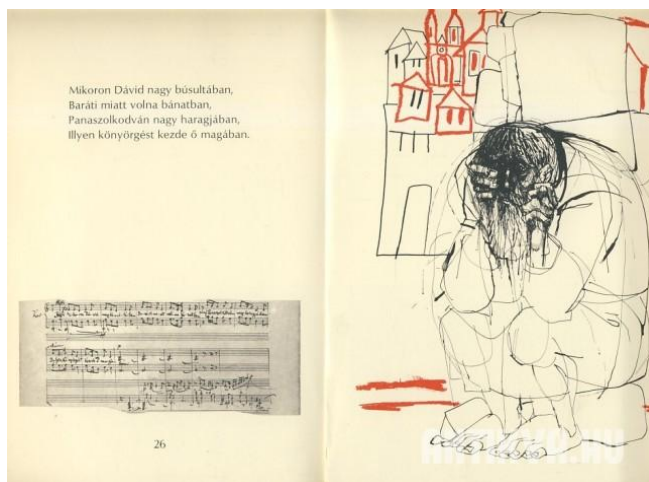
A Kass-*Fejek* legkülönbözőbb variációi (a közömböstől, a céltáblaként funkcionálón keresztül a könnycseppet hullatóig) animációs rövidfilmjében, a *Dilemma* (1980) címűben is egyfajta „szereplők”, melyben a művész az emberiség választási útjait tárja a néző elé, képek sorozatán, pergő jeleneteken át, a verbalitást három szó kivételével teljesen mellőzve, egy expresszív kísérőzenével. A 11 különböző nemzetközi díjat kapott 11 perces kisfilm tömören mutatja be a különböző civilizációk felemelkedését, bukását, az állandó háborúkat, és a tudományos fejlődés, a technikai újítások jó vagy rossz módon való használatát, négy évtized múltával napjainkban is aktualitással bírón. Kass elsőbbsége vitathatatlan az animációs film történetében: Halász Jánossal - John Halassal -, az akkor már világhírű rendezővel való együttműködés eredményeként a *Dilemma* Európa első komputerrel készült animációs rajzfilmje, melynek alapját, a rendezése mellett Kass János 1200 fázisrajza képezte.⁴

Ha a Kossuth-díjas szegedi születésű képzőművész illusztrációira tekintünk, véleményem szerint illusztrációi nem másodlagosak az illusztrált alapműhöz, a

³ Kass János, *Gondolatok a könyvillusztrációról = Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátorok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*. Szerk: Petőfi S. János –Békési Imre – Vass László, Szeged, JGYTF Kiadó, 1994, 15.

⁴ Máté Zsuzsanna: *Kass János Dilemma c. animációs filmje és Az ember tragédiája*. Tanulmányok, Újvidék, 2017/1. 137-150.

premiához képest, sokkal inkább „kettős létezésűek,”⁵ egyszerre léteznek az adott illusztrált alkotással együtt egy intermediális kölcsönviszonyban és emellett pedig szuverén, autonóm műalkotásként is, mint az látható Bartók Béla *A Kékszakállú herceg vára* c. operájához készített képein is,⁶ vagy Kodály *Psalmus Hungaricus* oratóriumához készített illusztráció-sorozatában is.⁷ A művész szavaival érvelve: nem a műfaj, hanem elsősorban a „művek kvalitása szabja meg az értékét és rangját minden tevékenységnek,”⁸ miként Kass János jeles illusztrációinak is.

Psalmus Hungaricus Kass János illusztrációival. Budapest, Zeneműkiadó, 1977

⁵ Vö: Zsuzsanna Máté: *Transformations of Literary Texts (Comparative and Hermeneutic Studies on the Intertextual and Intermedial Relations in Some Major Works of Dante, Imre Madách and Béla Balázs)*, Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2016.

⁶ Balázs Béla – Bartók Béla, *A kékszakállú herceg vára* (Kass János rajzaival, Kroó György utószavával), Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1979.

⁷ *Psalmus Hungaricus Kecskeméti Vég Mihály 55. zsoltára zenéjét írta Kodály Zoltán op. 13. Kass János rajzaival.* Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1977.

Vö: Máté Zsuzsanna: *Psalmus Hungaricus a magyar képzőművészetben.* Parlando, 2022. (Megjelenőben.)

⁸ Kass János: *Az illusztráció műfajáról.* Szeged (A Város folyóirata), 2017. április, 26-27.

Mesterségének „pictor doctusa” 1953-ban, Cervantes Don Quijote-hez készítette el első illusztrációját, és ezt több kiemelkedő illusztráció-sorozat, valamint különböző könyvek, tankönyvek, mesekönyvek illusztrációi követték.⁹ Ugyanakkor magát az ihletet, az inspirációt esszéisztikus, ars poeticus írásaiban tudatosította is. Önreflexiói¹⁰ tanulságosak, mivel nemcsak az alkotás folyamatába engednek betekintést, nemcsak személyiségébe, életútjának eseményeibe, hanem egyben művészeti és filozofikus gondolataiba is. Ismert, hogy a világon a legtöbbet illusztrált könyv a *Biblia*. Arra a kérdésre, hogy vajon a művészt mi „inspirálja újabb és újabb bibliai-variációk, értelmezések alkotására?” – Kass János sommás válasza így szól: „Talán egy lehetséges válasz: a sokszínű természet is önmagát reprodukálja a jövőért. A lét gazdagsága teszi elviselhetővé a létet!”¹¹ Ezt példázza a *Képek az ótestamentumból* illusztráció-sorozata is. Kiemelve a *Példázat a cédrusról* című rézkarcát, a kép éppen ezt e létgazdagságot jelképező életfát helyezi a középpontba. Ugyanakkor megláttatja az ószövetségi Istenképet is a két monumentális kéz kiemelésével, a fenti térben annak teremtő, védő jellegét, a lenti képtérben pedig a potenciálisan pusztítót. E kettő együtt az emberpár és kisgyermekük közé helyezve jelképezi azt az egységet, mely az életfa szimbólumának transzcendens és immanens voltát egyaránt jelenti.

Kass János: Képek az Ótestamentumból - Példázat a cédrusról (1986, rézkarc)

⁹ Gál József: *Bibliográfiai tételek Kass János életművéhez*. Mozaik Kiadó, Szeged, 2002.

¹⁰ Kass János: *Írások és képek*. Bp., Holnap Kiadó, 2006.

¹¹ Kass János, *Gondolatok a könyvillusztrációról = Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátorok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*, szerk.: PETŐFI S. János – BÉKÉSI Imre – VASS László, Szeged, JGYTF Kiadó, 1994. 9-17.

Kass János, a *Biblia*, az *Ószövetség* mellett a világ és a magyar irodalom jó néhány nagy alkotását is továbbgondolta, az illusztrátor a vizualitás médiumába és egyben a szó-kép intermediális viszonyába fordította át a klasszikusokat és a moderneket, egyaránt.¹² Ahogy például Shakespeare-nek a lét-nemlét kérdésén töprengő Hamletjét.¹³

Kass János: Hamlet IX. (1980, rézkarc)

Zichy Mihály illusztrációi mellett méltán vált híressé Madách Imre *Az ember tragédiájához* készült sorozata is.¹⁴ A XIV. eszkimó színt kiemelve Ádámot láthatjuk, aki szembesülve valamennyi eszményének torz megvalósulásával és az emberi faj végső elkorcsosulásával, a véget látva, úgy tűnik, hogy már nem tehet mást, minthogy magába roskadva a kezdet folytatásának értelmetlen voltán elmélkedjék.¹⁵

¹² Vö: Kass János életművét részletező tanulmányom: Máté Zsuzsanna: *Dialógus a művésztől és művészetéről. Kass János születésének 90. évfordulóján*. Docere, 2018. 1-2. sz., 37-48.

¹³ Kass János: *Szintézis (Képek az Ótestamentumból, Shakespeare: Hamlet, Kodály Zoltán: Hány János)* Mozaik Kiadó, Szeged, 2007.

¹⁴ *Kass János tizenöt rézkarca Az ember tragédiájához*, Budapest, Magyar Helikon – Európa Kiadó, 1967.

¹⁵ Kass János *Az ember tragédiájához* tizenöt rézkarcot készített, melyeket Madách-monográfiámban elemzek, Összehasonlítva Zichy Mihály és Buday György illusztrációsorozatával. V.: Máté Zsuzsanna, *Filozofikum és esztétikum kölcsönviszonyáról – kiemelten a madáchi életműben*, Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2018 (Madách Könyvtár – Új Folyam, 101). 289-298.

Kass János: Az ember tragédiája – XIV. (1966, rézkarc)

Kass János bármelyik irodalmi (például Móra Ferenc, Fáy András, Arany János, Aiszópusz, Verne Gyula, Petőfi, Mark Twain, Zelk Zoltán, Defoe, Jean-Paul Sartre és Faludy György műveinek) illusztrációjára tekintünk, egy kétségbevonhatatlan tényt állapíthatunk meg: Kass János illusztrációi nem másodlagosak az irodalmi szövegekhez képest, sokkal inkább „kettős létezésük”, egyszerre léteznek az adott szöveggel intermediális kölcsönviszonyban, ahogy autonóm műalkotásként is.

A neves grafikus azon kevés képzőművészek egyike volt, írja Ittész Mihály, akik „különösen közel kerültek a muzsikához”.¹⁶ Illusztrátorként fontosnak vélte a tankönyvek, így többek között az ének-zene tagozatos tankönyvek, munkafüzetek – a Kodály zenetanítási módszereit is alkalmazó Szabó Helga első és második osztályos tankönyveinek¹⁷ – továbbá jó néhány kottafüzet illusztrálását is.

¹⁶ Ittész Mihály: *Emlékezés Kass János grafikusművészre*. A Magyar Kodály Társaság hírei, 2010. 3. sz. 37-38.

¹⁷ Szabó Helga: *Első énekeskönyvem*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó., 2004., Szabó Helga: *Énekeskönyv 2*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2008.

Vö: Nagy Szabina: „*Merre kanyarog a dallam?*” *Kass János illusztrációinak szerepe a tagozatos ének-zenei nevelés megalapozásában*. Docere, 2018. 1-2. sz., 7-13.

Vö: Kiss Bernadett: *Kass János zenei illusztrációi a kisiskolások tankönyveiben*. Docere, 2018. 1-2. sz., 15-20.

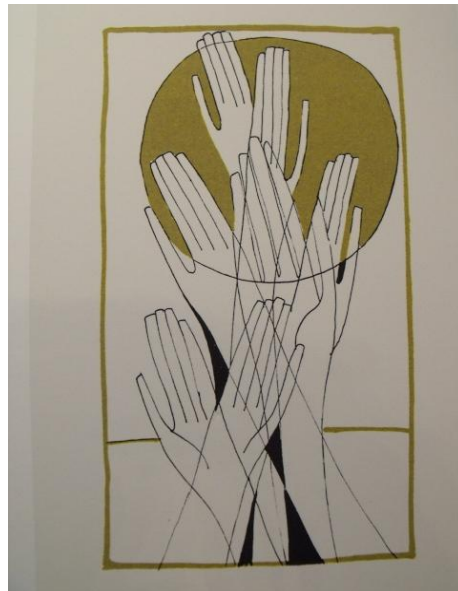

Máriássy István: Kamarazene kezdők számára / Kammermusik für Anfänger Két dallamhangszerre és basszusra / Für zwei Melodieinstrumente und Bass. Budapest, Zeneműnyomda, 1973. Kass János illusztrációjával.

Kass meghatározó zenei élménye volt Mozart, Bartók és Kodály. Mozart kevésbé ismert zeneműve, melyet *A varázsfuvola* előzményeként tartanak számon: Tobias Philipp von Gebler: *Thamos, Egyiptom királya* c. drámájához komponált színpadi kísérőzeneje.¹⁸ Az ókori Egyiptomban játszódó, a trónviszály – Thamos ellenében a barátságukat eláruló Pheron és Mirza főpapnő összeesküvése – valamint Thamos és Tharsis konfliktusokkal terhelt szerelmi történetére építő drámához írt mozarti kísérőzene komoly hangzása és felemelő dallamívei a zeneszerző kiváló drámai érzékét tanúsítják. A mű az emberi és isteni igazságszolgáltatás révén a jó győzelmével (Thamos és Tharsis házasságával, Thamos trónra emelkedésével), és a gonosz bűnhődésével ér véget (Mirzát Tharsis apja öli meg, Pheront pedig villám sújtja agyon). A kísérőzene „1773-ban, majd 1779-ben készült Mozart legérdekesebb műveinek egyike. Közel állott az ifjú, majd a férfikorba lépett zeneszerzőhöz ez a dráma, illetve annak mondanivalója. Gebler – csakúgy, mint később Schikaneder a *Varázsfuvola* szövegekönyvében – a humánusot, a jóságot és az igazságot állítja drámai műve központjába, Thamos ezeknek az erényeknek megtestesítője. Mozart színpadi kísérőzenét és betétkórusokat írt a színműhöz. Életében előadásra alig került a darab – egy bemutatója valószínűleg Pozsonyban zajlott le –, és Mozart nagyon sajnálkozott is emiatt, mivel tudta, hogy zenéje milyen értékes. Ma rendkívül fontosnak tartjuk a

¹⁸ A mozarti zenedarab meghallgatható: [Mozart kincsestára – Thamos, Egyiptom királya K. 345 | Fülelő \(wordpress.com\)](#)

Thamos-zenét; mivel itt Mozartnak legelső feladata a dráma egyes jeleneteinek hangulati aláfestése, illetve összefoglalása volt, mégis, ez a zene mintegy kulcsot ad a kezünkbe a mester zenéjének szinte szótárszerű megértéséhez.” – írja Somlyó György és Huszár Klára a Wolfgang Amadeus Mozart: *Thamos, Egyiptom királya* című könyv bevezetőjében, mely egyúttal Kass János illusztráció-sorozatával együtt jelent meg.¹⁹

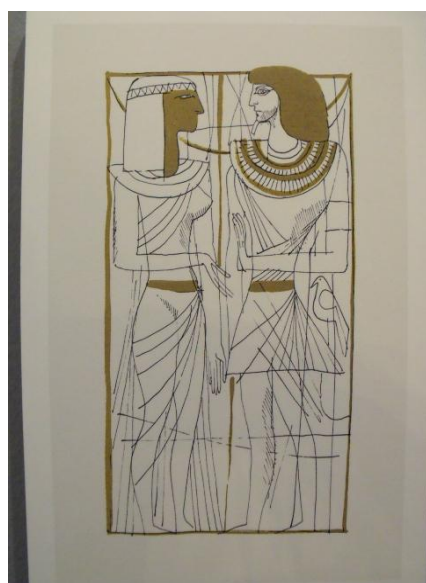

Kass János hat képből álló, archaikus, időtlen jellegű sorozata az ókori egyiptomi vallás napistenét is jelképezve (a fentebbi első illusztrációján) a dráma és a kísérőzene transzcendens üzenetét erősítik fel. Grafikáinak rajzvonalai vázaltszerűen imitálják az egyiptomi sírkamrákat díszítő falfestmények stílusát, a síkszerűséget, a perspektíva mellőzését és az alakok testtartását. Mirzát, az ármánykodó és cselszövő, a fáraó ellen összeesküvést szövő főpaprót ábrázoló kép fraktálszerű vonalvezetései mintegy megsokszorozzák a gonoszságot (a fekete szín által is hangsúlyozottan), és mintha együtt lüktetnének a mozarti zenemű komor dallamíveivel.

¹⁹ Wolfgang Amadeus Mozart: *Thamos, Egyiptom királya*. Ford. Devecseri Gábor és Huszár Klára. Grafikus: Kass János. Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1971.

Mirza, a cselszövő főpapnő

Thamos és Tharsis

A képek archaikussága a kísérőzene fenségességét; míg a zene drámaiságát az arany, a fehér és a fekete színek kontrasztja és jelképisége hangsúlyozzák.

„Kodály Zoltánnal találkoztam, de sajnos sem a Hány Jánoshoz, sem a Psalmushoz készült műveimet nem láthatta, mivel azok a zeneszerző 1967-ben bekövetkezett halála

után készültek, a hetvenes és nyolcvanas években.”²⁰ – emlékezik Kass János. Az illusztrátor 1977-ben készítette el Kodály *Psalmus Hungaricus* oratóriumának 10 képből álló illusztráció-sorozatát, majd 1981-ben a *Háry János* daljátékához szintén egy tíz képből álló sorozatot.

A szegedi születésű művész nyolcvanadik születésnapját ünnepeelve 2007-ben jelent meg *Szintézis* című művészeti albuma a Mozaik kiadónál, életműve egészéből tartalmazva a *Képek az Ótestamentumból*, *Shakespeare: Hamlet és Kodály Zoltán: Háry János* című illusztráció-sorozatokat.²¹ Művészeti albuma, a Háry János illusztráció-sorozatát tekintve annyiban különbözik a Zeneműkiadó által megjelentett korábbi könyvektől,²² hogy itt nem szerepelnek a zenemű, itt konkrétan Kodály daljátékának kottarészletei, hanem az egyes illusztrációk egésze és egy kiemelt részlete mellett az ahhoz relevánsan illeszkedő librettó-részleteket olvashatjuk.

Kass János: Háry János („Mesél az obsitos vitéz”, 1981, rézkarc)

Kodály *Háry János kalandozásai Nagyabonytól a Burgvárig* c. daljátékának librettóját Paulin Béla és Harsányi Zsolt írták, Garay János anekdotázó, tréfás elbeszélő költeménye, *Az obsitos* (1843) alapján. A Magyar Királyi Operaházban, az 1926. október 16-ai ősbemutató előtt Kodály alkotói szándékait így foglalta össze: „Mihelyt Háry megszólal,

²⁰ Kass János *Psalmus Hingaricus* illusztráció-sorozatának eredeti képei a Kecskeméti Kodály Intézet folyosóján tekinthetők meg, és itt olvasható az idézett visszaemlékezés is.

²¹ Kass János: *Szintézis (Képek az Ótestamentumból, Shakespeare: Hamlet, Kodály Zoltán: Háry János)* Mozaik Kiadó, Szeged, 2007.

²² Vö: A 6., 7., 19. és a 20. lábjegyzetek könyveivel.

»kezdődik a mese«. Ez a kulcsa a darab Hányjának, akiben Garay elmúlhatatlan obsitosa is megvan, de több annál. Sokkal több, mint egy jóízű genre-alak, mint egy magyar (...) hetvenkedő katona; ő maga az életre kelt magyar meseteremtő fantázia. Nem hazudik: mesét teremt, költő. Amit elmond, sohasem történt meg, de ő átélte, tehát igazabb a valóságnál. Zenében is ilyesvalami kellett a darabhoz, nem tudom mennyire sikerült. De tudom, hogy jók a szereplők dalai. Egytől egyig a néphagyományból valók, egy-két órai utazás árán ma is hallhatók falun. Minden egyéni líránál alkalmasabbak arra, hogy a »lírai hitel« erejével hassanak a szereplők ajkán. Gyöngyszemek, csak a foglalatuk az enyém. Igyekeztem, hogy méltó legyek hozzájuk. Tudtommal most először szólalnak meg az Operaház színpadán a magyar nép dalai. Bár fakadna nyomukban egy kevés szeretet az árva ország legárvább gyermekei iránt.”²³ Miként azt élete végén az „*Utam a zenéhez*” beszélgetés-sorozatában is kiemelte, lényegi hatásának tartja, hogy a daljáték „közelebb hozta a városi lakosságot a valódi magyarsághoz.”²⁴ Kodály ezzel a daljátékkal honosította meg a népzenei darabok előadását a hazai és külföldi színpadokon egyaránt töretlen sikerrel, vegyítve a népszínművet a népies mesejátékkal.

A daljáték esztétikumának és egyben hatásának alapja az oszcilláció, a vibrálás: a mese, a fantázia által teremtett helyszínek, alakok, kalandok sorozata, néhol a meseszerű álomszerű idill, valamint a valóság, a realitás között. Egy folytonossá tett átlendülés a valóságból a mesébe és vissza a valóságba. Hazugság? Hetvenkedés? Vagy Hány meseszerű történetei azért igazabbak a megtörtént valóságnál, mert „ő maga az életre kelt magyar meseteremtő fantázia”, miként Kodály nyilatkozta?

Kass illusztrációi erre az oszcillációra, a mese- és fantáziavilág és a valóság közti vibrálásra építenek. A „*Mesél az obsitos vitéz*” kép prologus-szerű jelenetében éppen a valóságból a mesébe való átváltást vizualizálja: a nagyabonyi csárdában pipázó obsitos felemelt ujjával hangsúlyozza a mese kezdetét, burkusországi, bécsi kalandjairól és arról, hogy az óbester Hány hogyan fogta el Napóleont pusztá kézzel. Az asztalnál ülő bíró hitetlenkedő arcával és a bal oldali deák derűs hallgatásával jelzi a grafikus a valóság és a mese közötti átmenet ellentétességét, a vibrálást a két ellentétes pólus között, a ’megtörtént’, vagy ’nem történt meg’, a valóság vagy a mese világai között.

²³ Idézi Breuer János zenetörténész. Vö: Breuer János: *Kodály-kalauz*. Budapest, Zeneműkiadó, 1982, 137.

²⁴ Kodály Zoltán: *Utam a zenéhez*. (Öt beszélgetés Lutz Besch-sel). Budapest, Zeneműkiadó, 1972, 61.

V

64

CSÁSZÁRNÉ.
 Ez az a pompás legény, aki Északról
 megfőltet?
 Ez mi a jó szék? Jó szék? Nagyméretű?

Kass János: Hány János („Hány, a pompás legény”, 1981, rézkarc)

Kass János illusztrációi a népies hagyományokra, az ornamentikus, a virág és madár motívumokra is építő, mintha hímezne a grafikus, csak éppen a rézkarc technikájával, rendkívül aprólékos kidolgozottsággal, művességgel bíróan. Ugyanakkor éppen a túldíszítettségükkel jelzik a zenemű valószínűtlen, meseszerű fantázia-világát, mellyel ellentétben az alakok részletes kidolgozottsága a realiztikusság (illúzióját?) nyújtja, így teremtve meg az oszcillációt, a vibrálást az ellentétes pólusok között. Miként a zenemű, úgy illusztrációi is egyfajta eldönthetetlenségben hagyják a befogadót, nem történt meg a valóságban, de megtörténhetett volna, mert mégis élővé lesz Hány „meseteremtő fantáziá”-jában.

A sorozatban, a képek egymáshoz való viszonylatában is megfigyelhetőek az éles pólusváltások. A „Mesél az obsitos vitéz” Hány János, a kiszolgált katonával szemben a következő kép Hányja 'a daliás vitéz' ám a huszár és lovának túldíszítettsége, a figura monumentális fejfedője mégis megkérdőjelezi ennek realiztikusságát.

Kass János: Háry János („Háry és Örzse”, 1981, rézkarc)

A „*Háry és Örzse*” illusztráción kettőjük egyenrangúságát azonos fejmagassággal jelzi, Háry alakját huszár-fejfedője emeli meg, hangsúlyozva önazonosságát, a daliás vitézt. A képet szemlélő szinte hallja a mátkapár, Háry és Örzse közös énekét, a *Tiszán innen, Dunán túl*” népdalt. Egymás felé irányuló test- és kéztartásuk pedig őszinte szerelmüket mutatja.

Kass János: Háry János („Háry és Napóleon”, 1981, rézkarc)

A háborúból hazakerült katona meseszerű történetei, kalandjai teret engednek a humornak, a karikatúra-szerű formáknak és ily módon az iróniának is, miként Kass „*Háry és Napóleon*” című illusztrációján is. A kép a majlandi dicső történések utolsó jelenét ábrázolja, a franciákat legyőző Háryt és a híres magyar vitézt felismerő Napóleont, aki térdre rogy előtte, és a kegyelméért esdekel, Háry pedig, felemelt ujjával is nyomatékosítva, megígérteti Napóleonnal, hogy mindent jóvá tesz.

Kodály *Háry János* daljátékában egy ki nem mondott és nem látható tragikusság is megbújik, miként Szabolcsi Bence korabeli zenekritikus először meglátta: „Ami itt a sokféle álarc mögül, végső, igazi arcként néz át a hazugságon, eposzon, mesén, kalandon: a magyar fellobogás s a magyar álom tragédiája. Megíratlan tragédia, s itt sem a szöveg mondja el, hanem Kodály zenéje.”²⁵

²⁵ Idézi Breuer János zenetörténész. Vö: Breuer János: *Kodály-kalauz*. Budapest, Zeneműkiadó, 1982, 135.